

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ ТА ЇЇ ПЕРЕРОСТАННЯ У СОЦІАЛЬНО-ПРОТЕСТНІ ПОЛІТИЧНІ ДІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

У даній науковій розвідці розкривається взаємозв'язок соціально-політичних явищ, що визначаються насамперед такими поняттями «соціальна проблема», «соціальна напруженість», «соціальний протест».

На цій основі авторам представляється можливим концептуально змоделювати динаміку наростання протестних настроїв та їх поступове переростання у політичні дії протестного та, у крайньому випадку, революційного характеру, спираючись на методологію соціального конструктивізму штучної «проблематизації» соціально-політичної ситуації.

Ключові слова: соціальна напруженість, соціальний протест, соціальна проблема, революційна ситуація, протестний потенціал, протестні настрої, протестна активність, протестні дії.

Соціальна напруженість – це особливий стан соціальної системи (групи, спільноти, суспільства), яка знаходиться у процесі соціальних змін, – в основі якого лежить стійке почуття незадоволеності, що є наслідком виникнення й розвитку соціальних протиріч, внаслідок чого має місце певний стан суспільної свідомості та певна соціальна активність суб'єктів. Тобто, соціальна напруженість проявляється, з одного боку, у зростанні соціального невдоволення широких мас, і з іншого боку – протестно-конфліктних дій; в результаті радикалізації останніх, суспільна ситуація дестабілізується, не в останню чергу й тому, що традиційні рецепти управління, що їх застосовує діюча влада / політичний режим, «відмовляють».

Оскільки «революції спочатку відбуваються у головах», то їх можуть зафіксувати опитування громадської думки. Відомий сучасний український соціолог-практик, фахівець з даної тематики Н. Паніна відзначає наступні показники зростання соціальної напруженості ще до настання фази дій соціального протесту:

- високий рівень незадоволеності умовами та рівнем життя;
- песимістичні оцінки наявної ситуації та тенденцій її розвитку;
- недовіра до офіційних інституцій, органів влади;
- низький рівень залученості до інституційних форм громадської активності та низький рівень електоральної активності;
- високий рівень готовності людей брати участь у радикальних акціях.

Відтак, невдоволення врешті-решт «виблискається» і на вулиці, де спочатку стихійно утворюються соціальні рухи, і дещо згодом все це «підхоплюють» громадські організації, партії, лідери, які стають на чолі вже реального соціального протесту проти діючої влади та, можливо, існуючого соціального порядку в цілому. Це можна проілюструвати наступним чином (рис. 1):

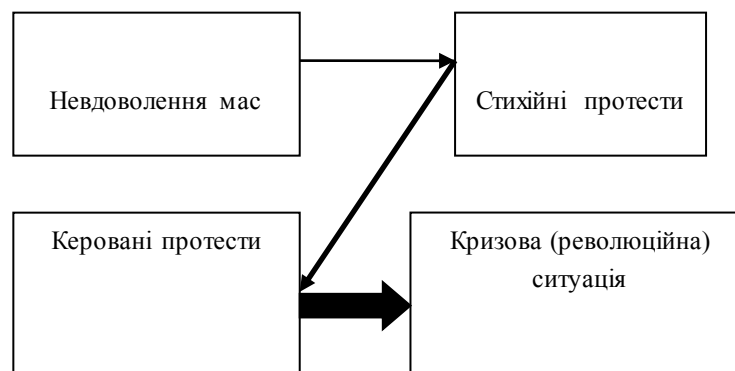

Рис. 1. Наростання соціальної напруженості та кризова ситуація

Джерело: складено авторами

Соціальну напруженість у суспільстві влучно порівнюють з підвищенням температури тіла людини, яке свідчить про наступне: а) є захворювання (в тому числі внаслідок зараження); б) організм людини бореться із захворюванням.

В класичному структурному функціоналізмі Т. Парсонс описував соціальну напруженість з погляду норм / відхилень, а Р. Мертон – з позиції теорії аномії. Характерна риса соціальної напруженості – зростання кількості випадків девіантної поведінки, що ще «вчора» у стабільній ситуації були немислимими; тут спрацьовує і налаштування людей проти будь-яких офіційних структур та норм, які асоціюються з соціальним порядком, що вже уходить у минуле. Це описується за допомогою поняття «соціальний протест».

Соціальний протест – це заперечення соціальної дійсності, принципів суспільного устрою, незадоволеність існуючими порядками та інститутами, що передбачає відповідні соціальні виступи. Складові структури соціального протесту як масштабного явища:

- Протестні настрої (це настрої власне невдоволення);
- Протестний потенціал (це кількість людей, готових до вираження протесту + соціальні групи, готові підтримати протест + готовність людей брати участь у протестних виступах у тих чи інших формах, від помірних до радикальних);
- Протестна активність (її соціальні масштаби, територіальне охоплення);
- Протестні дії – від помірних м'яких (наприклад, петицій) до більш радикальних (вуличні акції: пікети, мітинги, демонстрації) й до найбільш радикальних жорстких (захоплення об'єктів, збройне повстання).

Вихід протестної активності / дій за певні межі – є ознакою не просто кризи, а дестабілізації ситуації. За визначенням відомого польського соціолога Я. Щепанського, соціальна дестабілізація – це сукупність соціальних протестів, які призводять до того, що в рамках певної соціальної спільності кількість й масштаби дій, що відхиляються від норми (та оцінюються як такі) перевищують допустиму межу, загрожуючи існуючому соціальному порядку та протіканню процесів життєдіяльності. Складові дестабілізації:

- Дезорганізація соціальних інститутів, що проявляється у поширенні дисфункціональності;
- Послаблення механізмів соціального контролю, в тому числі розмивання самих критеріїв схвалення / осуду, що є проявом аномії;
- Широка поширеність зразків поведінки, які «ще вчора» розцінювалися як девіантні.

Отже, масштабна соціальна напруженість веде до дестабілізації ситуації та дезорганізації системи соціально-політичного управління – і це є ознакою соціальної кризи, за якої на поверхню «виписнулися» соціальні конфлікти, які виростили / визрівали з відповідних соціальних протиріч.

Вища стадія соціальної кризи, яка настає після «повної» дестабілізації – це соціальна катастрофа, яка характеризується повним знищенням соціального порядку та загибеллю соціальної системи, розпадом суспільства. Шлях від соціальної напруженості до соціальної катастрофи можна представити наступним чином (табл. 1):

Таблиця 1.

Шлях від соціальної напруженості до соціальної катастрофи

Стан суспільства	Ситуація в суспільстві та його управлінському контурі
Соціальна тривожність (стан психіки)	Соціальні протиріччя та проблеми
Соціальна напруженість (стан дій)	↓Соціальна криза ↓
Соціальна конфліктність (стан зіткнень)	↓Соціальна дестабілізація ↓
Масштабний соціальний конфлікт, що вийшов з-під контролю	↓Соціальна катастрофа ↓

Джерело: складено авторами

Важливим в цьому контексті є уявлення про оперування поняттям «соціальна проблема». Уявлення про соціальну проблему (будь-яку), має два виміри:

- 1) Об'єктивний – проблема є станом, який:

- є дисфункціональним по відношенню до системи;
- є свідченням соціальних протиріч, на ґрунті яких можуть виникнути конфлікти.

Проблему можна зафіксувати та описати за допомогою об'єктивних показників. Носієм проблемності може бути індивід, група, організація, інститут, а усунення проблеми покладається на механізм соціального контролю або на політичні рішення.

2) Суб'єктивний – проблема як така обов'язково містить бачення людьми ситуації, які вони оцінюють як проблемну, тобто, як таку, яка суперечить їхнім цінностям або якимось «заважає жити».

За відомим теоретиком соціальної комунікації Г. Блумером, соціальна проблема у своєму розвитку проходить п'ять етапів:

1. Виникнення проблеми;
2. Легітимізація (визнання) проблеми;
3. Мобілізація дій з вирішення проблеми;
4. Формування офіційного плану дій (з боку уповноважених структур, зокрема владних);
5. Реалізація офіційного плану дій.

Бачення суб'єктивного виміру соціальної проблеми бере свій початок у Чиказькій соціологічній школі, і більш того, тут підкреслювалося переважання у структурі соціальної проблеми суб'єктивного фактору над об'єктивним; зокрема, є наступне визначення Е. Рубінгтона: соціальна проблема – це умовна ситуація, що виявляється несумісною з цінностями значної кількості людей, які стверджують, що потрібно діяти з метою зміни такої ситуації.

І суто суб'єктивістське бачення соціальної проблеми одержало крайнє вираження у підході соціального конструктивізму, в якому наголошувалося на тому, що соціальні проблеми можуть штучно конструюватися зацікавленими соціальними / політичними силами як «агентами»; ось характерне визначення соціальної проблеми М. Спектором та Дж. Кітсьюзом з книги «Конструювання соціальних проблем» (1977 р.): соціальна проблема – це діяльність людей чи груп, що виражають незадоволення та висувають твердження й вимоги стосовно відповідних умов.

Тобто, ситуація в суспільстві оцінюється певними людьми чи групами як проблемна, і далі вони починають цю ситуацію «роздмухувати», вимагаючи дій у відповідності до їхнього суб'єктивного бачення.

В рамках соціального конструктивізму сформовано і стадіальну модель штучної «проблематизації» соціально-політичної ситуації:

1. Формується група, яка висуває та просуває бачення ситуації як проблемної, яка є носієм відповідних: а) оцінок; б) вимог;
2. Наступає визнання (легітимізація) даної групи у суспільстві з боку якихось визнаних в суспільстві інституцій, наприклад, громадських організацій, ЗМІ, а також лідерів думок;
3. Відбувається висування ініціативної групи та громадських й далі вже політичних лідерів, які мають забезпечити суспільний резонанс та висувають вимоги щодо власного сценарію вирішення проблеми до офіційних структур, до діючої влади;
4. Відбувається розширення діяльності ініціативної групи та лідерів, навколо яких відбувається мобілізація та розширення громадської / політичної підтримки; з цих позицій розгортається тиск на владу та спроби самостійного чи то паралельного вирішення проблеми, якщо дії офіційної влади ініціатори оціняють як недостатні, як бездіяльність або як заперечення проблеми з її боку.

Отже, на ґрунті виконаного аналізу представляється можливим концептуально змодельовати динаміку наростання протестних настроїв та їх поступове переростання у політичні дії протестного та, у крайньому випадку, революційного характеру.

References

1. Kredentser, O. V., Lahodzinska, V. I., Kovalchuk, O. S. (2016). Teoretychnyi analiz poniattia «sotsialna napruzhenist»: mizhdystsyplinarnyi pidkhid [Theoretical analysis of the concept of «social tension»: an interdisciplinary approach]. *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705927/1/Креденцер_та_ін_45.pdf [in Ukrainian].
2. Bielai, S. V. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady identyfikatsii kryzovykh yavlyshch sotsialnoho kharakteru [Theoretical and methodological foundations of identifying social crisis phenomena]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_2_8 [in Ukrainian].
3. Bielai, S. V. (2012). Doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti yak peredumovy vynyknennia kryzovykh yavlyshch [Study of social tension as a prerequisite for the emergence of crisis phenomena]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_3_6 [in Ukrainian].
4. Katsora, O. V. (2020). Teoretychni osnovy analizu sotsialnykh problem [Theoretical foundations of social problem analysis]. *Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky*.

DOI 10.34132/mspc2025.01.10.23

Arthur Fesenko
Larisa Bronnikova

**SOCIAL TENSION AND ITS DEVELOPMENT INTO SOCIAL-PROTEST POLITICAL ACTIONS:
CONCEPTUAL MODELING**

This scientific investigation reveals the relationship between socio-political phenomena, which are primarily defined by the concepts of «social problem», «social tension», «social protest».

On this basis, the authors find it possible to conceptually model the dynamics of the growth of protest sentiments and their gradual development into political actions of a protest and, in extreme cases, revolutionary nature, relying on the methodology of social constructivism of artificial «problematization» of the socio-political situation.

Keywords: social tension, social protest, social problem, revolutionary situation, protest potential, protest moods, protest activity, protest actions.

Відомості про автора / Information about the Author

Артур Фесенко, к. і. наук, доцент кафедри соціології та політології факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: arthurfesenko1@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5359-1586>.

Arthur Fesenko, PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science, Faculty of Political Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: arthurfesenko1@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5359-1586>.

Лариса Броннікова, к. філос. наук, доцент кафедри соціології та політології факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: larisa19631601@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7706-4163>.

Larisa Bronnikova, PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science, Faculty of Political Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: larisa19631601@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7706-4163>.

© А. Фесенко, Л. Броннікова
22.05.2025.

Стаття отримана редакцією

